

L'impacte de la Guerra Civil sobre l'esport: els primers moviments esportius associatius a Sogorb

The Impact of the Civil War on Sport: the first associative sports movements in Segorbe

VICENT AÑÓ SANZ
ESTEFANÍA SALES BORRÁS
Universitat de València (Espanya)

Autor per a la correspondència
Vicent Añó Sanz
vicent.anyo@uv.es

Resum

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) va suposar un cop dur per a tot el país, a nivell econòmic, polític o social. La tensa situació d'incertesa que sotjava Espanya va minvar la pràctica d'activitats esportives, ja que aquestes van patir totes les penalitats que la contesa fratricida va comportar, deixant endarrere l'experiència semiorganizada que anteriorment s'havia convertit en una via de fuga per a la nostra ciutadania. La dècada dels anys quaranta i la imposició del règim franquista van suposar una reordenació social des d'on es controlava cadascun dels moviments que feien els espanyols. És en aquest moment quan van sorgir les organitzacions del Frente de Juventudes per a nois i la Sección Femenina per a noies, des de les quals es pretenia formar i adoctrinar els joves sota els ideals del règim. En aquest moment, les activitats esportives van tornar a ser impulsades amb força en la vida espanyola, ja que comportaven un dels vessants formatius i d'interès plantejats des de les diferents organitzacions juvenils.

Paraules clau: esport, associacionisme, pràctica física, guerra civil, règim franquista

Abstract

The Impact of the Civil War on Sport: the first associative sports movements in Segorbe

The Spanish Civil War (1936-1939) was a harsh blow for Spain at the economic, political and social levels. The tense situation of uncertainty looming over Spain caused the practice of sports activities to wither. These activities suffered greatly from the fratricidal conflict as it destroyed the semi-organised experience that had been an escape route for Spaniards. The 1940s and the Francoist regime meant a reorganisation of Spanish society where every movement was controlled and observed. It was at this time when the "Frente de Juventudes" and "Sección Femenina" organisations for boys and girls respectively were founded. They trained and indoctrinated children in the regime's ideals. At that time sports activities came back to being an important part in Spanish people's lives as they were one of the ways of training and increasing interest used by youth groups.

Keywords: sport, associations, physical practice, civil war, Franco regime

Introducció

El segle xx va ser còmplice dels grans canvis socioeconòmics i polítics extensibles a tot el país (Carr, 1973). Aquests canvis es van deure al treball agrícola, als petits comerços locals i familiars, així com a la política plural en què ressaltaven les ideologies molt variades dels màxims representants (Jackson, 1981). La mateixa situació es va produir a Sogorb, capital comarcal de l'Alt Palància, la qual no va estar exemp-

ta d'aquests canvis produïts, l'inici de noves fàbriques emergents, tals com de filats, vernissos, paper blanc, pisa ordinària, sucre i seda (Faus, 1983). La incipient revolució industrial a Sogorb va incrementar el nombre d'habitants en més de set-centes persones, ja que era necessària més mà d'obra, però cal destacar els grans esforços fets per la població (Faus, 1983). La precarietat econòmica que assolava Espanya en la primera meitat del segle xx, derivada dels

conflictes socials, el cessament temporal de l'oberturisme social i la paralització del desenvolupament, establia com a necessitat primordial el treball de sol a sol com a font de supervivència de les famílies espanyoles (Tamames, 1973). La total dedicació a l'agricultura, ramaderia, artesanía o altres implicacions laborals restaven hores familiars o entre els amics, a més de veure's limitats els moments destinats a l'oci i al lleure. La comarca de l'Alt Palància no va quedar exempta d'aquestes característiques socials, i els seus ciutadans feien seva la manera de vida basada en “viure per treballar”, absolutament necessària per al manteniment familiar, ja que en rares ocasions la dona accedia al món laboral (ella procurava per tenir cura de la família i les tasques de la llar), fet que focalitzava el manteniment econòmic a la figura paterna (De Jaime, 2008).

Republicans i Nacionals van enfrontar amb fusells, canons i bombes les seves discrepàncies entre els anys 1936-1939, etapa coneguda com a Guerra Civil espanyola. La guerra va tenir un efecte en la política municipal de tot Espanya. Pel que fa a Sogorb, les agrupacions polítiques que van obtenir representació al consistori durant el període bèl·lic espanyol van ser la Federació Anarquista Ibèrica, Partit d'Unió Republicana Nacional, Partit d'Esquerra Republicana i la Confederació Nacional del Treball. Durant els anys 1936-1939 es van succeir més de nou alcaldes amb els seus respectius equips de govern que representaven una política diversa. Fet que es va mantenir fins al final del conflicte bèl·lic (Martín, 2002), moment en què els militars i partidaris del general Franco van passar a controlar tot l'entramat politicosocial del país. La caiguda de Sogorb davant les tropes nacionals, el 28 de març de 1939, va ser seguida de la constitució d'una comissió gestora provisional (Marín, 2010).

A partir de la dècada dels anys quaranta, tant el Frente de Juventudes per als nois, com la Sección Femenina per a les noies, oferien i promocionaven l'esport com a element socialitzador i de superació personal. Els joves de Sogorb anaven per les tardes amb els amics a practicar esport o entreteniment a la seu nacional, ubicada a la plaça de la Cova Santa. L'activitat esportiva més important era el basquetbol, però també es duïen a terme entrenaments de voleibol, boxa, futbol, pilota a mà, handbol, tir amb carrabina, gimnàstica, camp a través o jocs de taula. La seva incorporació a l'estructura política del Moviment es justificava com un instrument essencial per a la feminització de la dona:

Fotografia 1. Entrega de trofeus esportius realitzada en el Botànic Pau. (Imatge extreta de Gómez, 2003)

l'exaltació de la maternitat i la feminitat, així com l'esperit de sacrifici. A la província de Castelló la delegació provincial de l'organització es va mantenir a mans d'una única dona, Josefa Francisca Sancho Pérez, des de 1939 fins a 1976, direcció basada en les consignes d'adoctrinament establertes per Pilar Primo de Rivera, com la següent:

Camarada de la Falange: en nuestra Patria, la mujer no tuvo nunca ni puede tener categoría de maniquí ni de muñeca. En nuestra España no debe haber después de la Cruzada, mujeres vanas. Figuras de adorno. Figuras de capricho. Tienen que ser mujeres cristianas. Que es tanto como decir hijas, madres, novias y esposas. La mujer falangista en nuestra Patria hablará siempre claro, sin doblez, que es como habló nuestro José Antonio a todos los españoles (Marín, 2010).

Amb l'arribada dels ensenyaments de l'Institut Laboral en els anys cinquanta es va produir una revolució esportiva, ja que l'esport va deixar de ser secundari o esporàdic per convertir-se en un fet gairebé diari. L'Institut Laboral en els seus inicis sempre va anar amb el Frente de Juventudes i la Sección Femenina, pel fet que es complementaven i ajudaven en el foment esportiu entre els joves de la comarca. La Guerra Civil havia deixat grans seqüeles en tot el territori nacional, conseqüència directa dels conflictes bèl·lics que es van anar succeint al llarg de tres anys i el canvi del règim de governació del país. Sogorb va patir un descens demogràfic arribant a uns nivells infinitament baixos, el nombre d'habitants oscil·lava entre les 6.000 i 6.500 persones. Però els nostres antecessors no es van rendir, van seguir endavant i

van lluitar, restablint novament l'economia quasi anihilada per la guerra, així com incrementant els índexs de natalitat en gairebé mil naixements registrats al llarg dels anys cinquanta.

Metodologia de la investigació

El gruix de la investigació se centra en el període immediatament posterior a la Guerra Civil (1936-1939), encara que partim dels anys anteriors a aquesta. La temàtica del treball va sorgir per la necessitat de recuperar la història esportiva d'una localitat com Sogorb, tot centrant-se en la recuperació del teixit associatiu després de la guerra. D'aquesta manera s'ha definit el problema, s'han formulat hipòtesis, s'ha fet la selecció dels participants-informadors i establerts els instruments d'estudi, i el procediment que s'ha de seguir per a la consecució d'uns resultats en la investigació que seran analitzats basant-se en diversos vessants per cerciorar la validesa i fiabilitat de l'estudi, a fi de dotar-la d'una major significació qualitativa (Thomas, 2006).

La principal hipòtesi inicialment establerta i vinculada a les directrius del mètode inductiu és la desestabilització de la pràctica esportiva-associativa com a conseqüència de la Guerra Civil espanyola, ja que les conseqüències economicosocials negatives que va provocar van generar una involució en la pràctica esportiva, en les instal·lacions i en el nivell d'associacionisme. Les conclusions que s'extreuen de l'estudi ens permetran delimitar i albirar el que va succeir a Sogorb en matèria esportiva i establir si la hipòtesi inicialment plantejada es confirma o es rebutja i és aplicable a altres zones d'Espanya.

Els participants de la investigació han estat persones amb unes edats compreses entre els setanta i els noranta anys, protagonistes en alguna de les disciplines esportives durant els anys trenta, quaranta o cinquanta del passat segle a la localitat de Sogorb, i de sexe tan masculí com femení.

Hi ha diversos aspectes implicats en la recollida de dades, des de l'estudi pilot de l'entorn i la població per seleccionar els informadors fins als propis mètodes de recollida de dades. Els principals instruments que s'han emprat per a l'extracció de les dades han estat:

- Mitjançant qüestionaris enviats als presidents dels diferents clubs o associacions esportives de la ciutat, es va demanar una retrospecció als ini-

cis del club, a la primera junta directiva, aspectes més destacats durant els primers anys de vida i la repercussió de la Guerra Civil en la seva activitat.

- Revisió dels documents conservats a l'Arxiu Municipal de Sogorb, des de premsa escrita a donacions particulars de principis del segle xx.
- Mitjançant la realització d'entrevistes personals, i a vegades grupals, sent aquest el mitjà que va permetre recopilar més informació, sobretot pel que fa a documentació visual o fotogràfica.

Les entrevistes van ser de manera semiestructurada i semidirigida amb preguntes obertes en forma de guia, formulades amb l'objecte d'obtenir una resposta lliure però concreta. La informació aportada per cadascun dels esportistes de l'època es va anotar en un quadern per a posteriorment, contrastar-la amb la informació trobada en la documentació arxivística o dades històriques de la població. L'anàlisi de les dades es va iniciar ja en el moment de la recollida d'aquestes, la qual cosa va permetre reorientar cap a un altre tipus de preguntes o contrastar informacions de diversos participants amb característiques semblants. Tal com indiquen Goetz i LeCompte citats per Thomas (2006), els investigadors han de revisar de manera periòdica el projecte per assegurar que la investigació s'ajusta a les qüestions plantejades originàriament. Així es van elaborar diferents arxius en un document electrònic, agrupats per categories, amb subapartats comuns a cadascuna d'elles, en els quals es va tractar d'agrupar aspectes tals com l'associacionisme i/o l'organització esportiva, la pràctica al Frente de Juventudes, la pràctica en la Sección Femenina, i el paper dels mitjans de comunicació, sempre tenint present la data en què es va dur a terme la pràctica. Una vegada seleccionades i classificades les dades es va procedir a la descripció holística del fenomen esportiu esdevingut durant les dues dècades investigades, reconstruint tot allò que va passar, mitjançant una narració analítica.

Per constatar la fiabilitat i validesa de les dades que configuren la investigació, s'ha fet una triangulació de les informacions entre les entrevistes, la indagació de fonts escrites i mitjans de comunicació, així com la revisió de documents gràfics existents, a més del control de la validesa interna i externa de la investigació descrivint una acció positiva de la fiabilitat mitjançant l'ús de diferents tècniques de comprovació de dades i fonts informatives

Resultats

Els primers documents escrits i que es conserven avui en dia tant a l'Arxiu Municipal de Sogorb com en les diferents publicacions dels cronistes de l'època o en la memòria de molts sogorbins, indiquen que les activitats físicoesportives de la població estaven en funció de l'edat del col·lectiu practicant.

Qualsevol espai de la població era adequat i vàlid per al joc: Sopenya, La Glorieta, els parcs, el pati de l'escola i sobretot els carrers. El llibre *Els jocs del carrer. Recopilació de jocs infantils i juvenils de Sogorb i del seu entorn* (Calp, Tortajada, & Valdeolivas, 2010) mostra una selecció dels principals jocs tradicionals i populars que es practicaven a Sogorb i la seva comarca durant tots els temps, així com una classificació basada en el caràcter i particularitats de cada joc. A més de la pràctica dels jocs tradicionals característics de la comarca de l'Alt Palància, els nens jugaven a pilota als carrers, i era el futbol un dels primers esports que van tractar d'imitar en qualsevol escenari de què disposaven. Prova d'això, és la placa trobada a la plaça de les 'Almas', que justifica el nom d'aquesta plaça per l'ús que se'n feia: “Plaza de las Almas. Se paga tributo o limosna en sufragio de los difuntos por jugar a pelota en las eras que habían por estos parajes por lo que se llama de las almas”.

L'esport a Sogorb va ser una cosa anecdòtica fins a finals del segle XIX, quan es van adequar certs recintes per a la pràctica de diferents modalitats. Els inicis de promoció esportiva en la població a nivell organitzatiu requeien sobre entitats, hospitals de beneficència o congregacions religioses, que utilitzaven el joc com a recreació. La primera disciplina practicada d'una manera regular va ser la pilota, esport autòcton valencià amb una gran tradició aquests pobles, com es comprova amb les referències trobades en el llibre del Bisbe Aguilar sobre el primer trinquet de la població (Aguilar, 1983), el qual va durar quinze anys, atès que es va vendre per a la construcció d'una fàbrica de filatura de seda. La instal·lació esportiva data del 8 de desembre de 1843. Després d'alguns anys sense trinquet, se'n va inaugurar un de nou l'any 1861, que també va desaparèixer. L'última de les construccions de pilota valenciana és de 1886, moment en què va passar d'estar a les mans dels ordes religiosos a les mans de petits empresaris pertanyents a la burgesia local amb l'objecte de rendibilitzar les instal·lacions. Aquest últim trinquet va tenir una vida llarga, ja que va allotjar grans partits de pilota entre jugadors sogorbins, de poblacions veïnes o vinguts de diferents

punts de la comunitat, tant a nivell amateur com professional, fins a l'any 1975 on l'afició va patir un descens abrupte a causa de l'auge d'altres esports de massa, com el futbol, per tant dins el període analitzat. Entre les referències a partits famosos que es conserven en la documentació històrica de l'Arxiu Municipal de Sogorb podem citar la següent:

A diez de julio de 1926. En Segorbe se jugará mañana un partido de desafío entre los afamados pelotaris Fuentes de Valencia y un saque, contra Reyet de Castellón, Moliner de Alborada y un saque. El juego será a 60 tantos, rebote y por encima de cuerda.

D'altra banda, fins a l'any 1934 el futbol es practicava a la finca de l'oncle Pedro “el alpargatero”, propietat d'Eliodoro i Vicente Gil, situada en l'esplanada de l'estació o en llocs pròxims a la localitat. La primera junta directiva va lluitar per aconseguir el camp de “La Loma” que es va comprar a un veí de Soneja, quan es va aconseguir obtenir del propietari la signatura del contracte d'arrendament, a Sogorb els estaven esperant més de 200 aficionats a l'esport que equipats amb fanals i eines de treball aquella mateixa nit es van disposar a arrencar oliveres i així condicionar el terreny per donar-li l'ús requerit com més aviat millor. El tancament del camp de futbol es va fer amb canyes transportades en un carro arrossegat per membres de la junta i aficionats, per falta de cavalleria. Encara que l'accés era gratuït, durant els descansos es passava “la toalla” per recaptar fons que poguessin fer front a la despesa de construcció del nou camp de futbol. El material esportiu, equipament dels jugadors i els desplaçaments anava a compte dels esportistes, que no van veure subvencionades les seves despeses fins que es va establir l'economia sogorbina després de la guerra. El Club Deportivo Segorbe es va nodrir de jugadors de dues penyes d'amics que dedicaven les poques hores lliures a practicar el seu esport preferit, penya Flaj i penya Sánchez. Així, van arribar a organitzar-se importants tornejos, amb una gran acceptació entre els seguidors i una alta participació, tant de clubs esportius com d'equips formats per amics o gremis de treballadors, la victòria dels quals implicava un prestigi i honor entre els joves esportistes i espectadors.

Coincidint amb l'any de creació del Club Deportivo Segorbe de futbol l'any 1934 va aparèixer la Societat de Caçadors de Sogorb, inicialment creada sota el nom de Sociedad de Cazadores La Diana sogorbina.

Una investigació duta a terme per Agulló l'any 1989 sobre les curses populars a la província de València plasma la vivència de la "I Vuelta a la región valenciana" duta a terme el 1930 on apareixen municipis de l'Alt Palància:

I Vuelta a la región valenciana. Carrera que constó de 13 etapas, a un promedio de 30 kilómetros diarios, con tres días de descanso. Salida desde Castellón y meta en Valencia. [...]. La tercera etapa pasaba por las siguientes poblaciones: Torres Torres- Algimia- Algar- Soneja- Geldo- Segorbe- Altura-Alcublas.

Encara que no hi ha documentació existent que cerciori la pràctica d'activitats atlètiques d'una manera organitzada en la població abans dels anys quaranta, amb la tercera etapa de la "I Vuelta a la región valenciana" sembla que va generar molta expectació entre les poblacions que la van acollir i darrere seu començarien a succeir-se curses esporàdiques entre amics.

Primers moviments associatius en matèria esportiva

El moment economicosocial condicionava la pràctica esportiva al país. Per això, les manifestacions esportives es practicaven de manera esporàdica i sense cap organització entre veïns, amics o companys de gremi, i es podien establir entre els esportistes de més nivell local, i en comptades ocasions competicions que generaven gran expectació entre els aficionats.

L'organització esportiva segorbina en els primers anys de la postguerra quedava reservada per als joves de la població, que veïen estructurats els entrenaments i competicions oficials de diferents disciplines esportives des de l'Organización Juvenil de Falange. Els dirigents nacionals d'aquesta organització delegaven l'adoctrinament dels petits als delegats locals, on a més d'ensenyaments morals, ideològics o polítics feien ús de l'esport com a mitjà d'entreteniment i salubritat. La pràctica de basquetbol, futbol, voleibol i handbol eren algunes de les disciplines que els adherits al Frente de Juventudes podien fer, acompanyats d'entrenaments setmanals amb l'objecte de participar en competicions provincials o nacionals en les quals representaven el seu municipi. No podríem dir amb plenitud que l'associacionisme esportiu local va sorgir a Sogorb amb l'OJE (Organización Juvenil

Fotografia 2. Alumnes del Col·legi Seminari Diocesà, realitzant taules de gimnàstica. (Imatge cedida per Lola Silvestre, anys 50)

Española), però sí que van ser els inicis organitzatius en matèria esportiva de la població palantina.

La participació esportiva dels adults estava més limitada a causa dels condicionants economicosocials de l'època però els primers passos en la creació de clubs esportius no va distar de la dinàmica espanyola general fixada en els anys trenta. El gran seguiment d'aficionats i practicants esporàdics en batudes de caça com un dels mitjans de lleure a més d'element de supervivència, el futbol i l'excursionisme van ser les primeres agrupacions esportives de Sogorb. L'any 1934 va ser l'inici de les germandats entre persones afins a l'esport, amants i practicants de la caça i el futbol que van decidir instaurar una agrupació mantinguda al llarg de la història per lluitar pels interessos i l'exercici de l'activitat física que practicaven.

Va ser per aquest motiu que uns joves amants d'aquest esport van decidir crear una associació a l'estiu de 1934, la Societat de Caçadors de Sogorb "Sociedad de Cazadores La Diana Segorbina". El domicili social on es feien les reunions de la Junta, s'establien la reglamentació i estatuts i els socis acudien per trobar-se amb la resta d'associats se situava en uns dels carrers més cèntrics de Sogorb, el carrer Colom, 87. Però, la vida de la Societat es va veure aturada per la Guerra Civil espanyola, ja que en tractar-se d'un esport armat presentava una amenaça als combatents d'ambdós bàndols i van optar per dissoldre l'associació esportiva. Encara que no va arribar a dissoldre's completament, sí que es va generar un cessament temporal d'activitat que va ser reprès després de la guerra l'any 1939, fet que va provocar un segon naixement de la "Sociedad de Cazadores La Diana Segorbina". El 23 de setembre de 1939 es va celebrar l'acte de reobertura de la Societat Esportiva de Caça i Pesca, en aquesta ocasió el domicili social es va

desplaçar a l'entresòl del carrer València, 2. Mitjançant una carta del seu nou president al Governador Civil de Castelló es va establir la nova Junta Directiva que s'encarregaria de les funcions següents:

Es fin primordial de la Sociedad procurar el fomento de los deportes de la caza y pesca con arreglo a las Leyes; el esparcimiento y el recreo de los socios mediante la práctica de tales deportes; estrechar vínculos morales entre los mismos; mejorar en lo posible, las razas caninas de aplicación a la caza y laborar sin tregua para el más exacto cumplimiento de la Ley de Caza y Pesca, muy especialmente en cuanto a vedas se refiere. Presentado en este Gobierno Civil en el día de hoy, a los efectos del artículo 4^a, de la ley de Asociaciones. Castellón 11 de Agosto de 1942.

Per la seva banda, la formació del Club Deportivo Segorbe com a agrupació futbolística oficial l'any 1934, que ja hem comentat, va suposar un oberturisme en matèria esportiva pel fet que aquesta disciplina era una de les màximes activitats físiques practicades i seguides a la localitat. El joc amb la pilota i colpejar-la amb el peu suposava un repte entre els joves i no tan joves sogorbins. El futbol va ser des dels seus inicis una de les disciplines que va congrega un nombre més gran de persones, tant practicants com aficionats, per aquesta raó i pel somni de tenir un equip local que aconseguís un lloc de prestigi al quadre d'honor futbolístic es va crear el Club sogorbí.

Amics i aficionats a l'esport antigament conegut com “balonpié” vinguts de diferents gremis com a ebenistes, empleats de banca, industrials, comerciants o perruquers es van reunir en un dels bars més emblemàtics de la ciutat durant els anys trenta i cinquanta a fi de formalitzar el club i organitzar els primers estatuts i normatives.

Fotografia 3. Integrants de la Junta Directiva Fundacional C.D. Segorbe (1934). (Imatge cedida per Ramón de la Concepción)

Els integrants de la Junta Fundadora del C.D. Segorbe l'any 1934 van ser: Joaquín Sánchez, Vicente Mazquita, Vicente Devesa, Antonio Hernández, Marcos Esteban, Manuel Fajardo, José Ibáñez, José Muñoz, i Alfredo Montesinos n'era el president.

La guerra que va assotar l'estat espanyol durant els anys 1936-1939 no va acabar completament amb l'activitat futbolística, però sí que, novament, va suposar un cop dur en la seva estructura organitzativa, la plantilla de jugadors i les instal·lacions destinades a la seva pràctica, i es van veure reduïts els enfrontaments amb altres equips federats i limitada la participació en campionats regionals i provincials. Amb el cessament de les armes es va recuperar l'activitat del Club en la seva totalitat, entrenaments, campionats regionals i partits amistosos van configurar el calendari esportiu dels futbolistes sogorbins que vestien els colors blanc-i-negres.

La tercera entitat esportiva que es va forjar ja en el període del franquisme i que es va anar consolidant any rere any fins als nostres dies va ser el Centre Excursionista Alt Palància. Les rutes de senderisme i les excursions realitzades pels sogorbins eren activitats habituals durant els diumenges o dies de celebració festiva, en família o amb un grup d'amics, amb l'únic propòsit de gaudir d'un dia no laborable en companyia d'éssers estimats, en un marc únic i natural. Els inicis formals d'aquest esport en la població es van gestar a les entranyes de l'OJE a mitjan els anys cinquanta; va ser arran d'aleshores quan els amants senderistes de major edat van veure la necessitat de crear una agrupació per oferir sortides excursionistes de manera periòdica amb la possibilitat de participació de tots els sogorbins i veïns de la comarca. Així va sorgir el Centre Excursionista Alt Palància, agrupació que comprenia també al Grup d'Espeleologia Subterrània Alt Palància i adscribia modalitats com l'escalada esportiva, descens de canons i barrancs, senderisme, alpinisme, vies ferrades i espeleologia. Per tant, l'excursionisme es practicava d'una manera individual i esporàdica o en petits grups fins a la creació del Centre Excursionista en els anys cinquanta, moment en què l'organització de rutes i la programació d'activitats excursionistes va ampliar la participació en aquest tipus d'activitats.

Conclusions

Després de dur a terme l'estudi d'investigació hem pogut establir les conclusions següents:

- La pràctica esportiva es feia de manera espontània i no reglada, i sempre quedava relegada a les obligacions laborals.
- Els inicis organitzatius de l'esport en la població daten d'abans de la Guerra Civil, i es van establir basant-se en tres disciplines esportives: pilota valenciana, caça i futbol.
- L'esport organitzat es va iniciar l'any 1934 la "Sociedad de Cazadores la Diana Segorbina" i el "Club Deportivo Segorbe" de futbol. Les dues entitats van quedar paralitzades durant la Guerra Civil, excepte accions esporàdiques i van reprendre gradualment la seva activitat a mitjan els anys quaranta.
- La pilota valenciana, esport propi de la Comunitat Valenciana, va ser una de les disciplines que va patir major paralització després de la Guerra Civil, ja que el franquisme no la va potenciar, i fins i tot gairebé no la considerava.
- El fenomen esportiu va tornar a estructurar-se, encara que sota els ideals falangistes, amb la Delegació Local de l'Organización Juvenil Española (OJE) l'any 1940.
- Després de la Guerra Civil, inicia el seu camí la que podríem anomenar la tercera entitat esportiva el Centre Excursionista Alt Palància que es va anar consolidant any rere any fins als nostres dies.
- En el període conegut com la postguerra, apareixen esports nous com el basquetbol, el voleibol i l'handbol.

Conflicte d'interessos

Els autors declaren no tenir cap conflicte d'interessos.

Referències

- Aguilar, F. (1983). *Noticias de Segorbe y su Obispado, por un sacerdote de la diócesis*. Segorbe: Caja de Ahorros y Monte de Piedad.
- Agulló, R. (1989). *Las carreras populares en la provincia de Valencia*. Diputación Provincial de Valencia. Juventud y Deportes.
- Calpe, L., Tortajada, A., & Valdeolivas, E. (2010). *Los juegos de la calle*. Segorbe: Fundación Mutua Segorbina.
- Carr, R. (1973). *Estudios sobre la República y la Guerra Civil Española*. Madrid: Ariel Historia.
- De Jaime, J. M. (2008) *Carlos Pau Español*. Segorbe: Excmo. Ayuntamiento de Segorbe e Instituto de Cultura del Alto Palancia.
- Faus, J. (1983). *Páginas de la historia de Segorbe. 1850-1900*. Valencia: Ediciones Mari.
- Faus, J. (1988). *Segorbe en el siglo XIX. 1808-1902*. Segorbe: Publicaciones de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Segorbe.
- Gómez, V. (2003). *Cincuenta años del Instituto Cueva Santa*. 1953-2003.
- Jackson, G. (1981). *Aproximación a la España contemporánea (1898-1975)*. Barcelona: Grijalbo.
- Marín, R. (2010). *La represión franquista en el Alto Palancia*. Madrid: Bubok.
- Martín, R. (2002). *Alcaldes y Concejales de Segorbe del siglo XX*. Segorbe: Excmo. Ayuntamiento de Segorbe.
- Tamames, R. (1973). *Introducción a la economía española* (3a ed). Madrid: Alianza Editorial.
- Thomas, J. R. (2006). *Métodos de investigación en la actividad física*. Madrid: Paidotribo.